

## Kisebbség és politika

### **Minorities in Politics. Bratislava Symposium II. held on November 13-16. 1991. Ed. Jana Plichtová. Czechoslovak Committee of the European Cultural Foundation, Bratislava 1992. 287.**

1991. november 13. és 16. között „Kisebbségek a politikában” címmel nemzetközi konferenciát rendeztek Pozsonyban. A rendezvényt az Európai Kulturális Alap Csehszlovák Bizottsága és a Szlovák Kulturális Minisztérium közösen szervezte, a védnökséget Václav Havel, akkor még Csehszlovákia köztársasági elnöke vállalta. A több mint száz résztvevő között a legtöbben a cseh és szlovák tudósok jelentek 'meg, de számos szakértő érkezett a világ legkülönbözőbb országaiból: Nagy-Britanniából, Franciaországból, Németországból, az Egyesült Államokból, Ausztriából, Hollandiából, Romániából, Magyarországról, sőt még Dél-Afrikából is. Az előadások, referátumok, viták négy nyelven (angolul, franciául, németül és szlovákul) az alábbi tíz munkacsoportban folytak: 1. Az etnikai kisebbségek szerepének történeti vonatkozásai; 2. Az etnikai kisebbségek szerepének geopolitikai vonatkozásai; 3. Az államok és a kisebbségekkel kapcsolatos jogi kérdések; 4. A kisebbségek kulturális és nyelvhasználati joga; 5. A kisebbségek szociálpszichológiai problémái; 6. A magyar kisebbség; 7. A ruszin és az ukrán kisebbség; 8. A roma kisebbség; 9. Szlovákok és csehek; 10. Németek, horvátok, lengyelek, zsidók. A konferencia anyagából angol nyelvű válogatás jelent meg a közelmúltban, Jana Plichtová szerkesztésében.

A kötetet Václav Havel „Egy rab szabadsága” című megnyitó beszéde vezeti be, amelyben az író-elnök a kelet-közép-európai kommunista rezsimek bukása után felszínre törő kisebbségi problémákat taglalta, választ keresve e problémák gyökereire. A három nyomtatott oldal terjedelmű beszéd nem maradt meg az általánosságok szintjén: a régió nemzetiségi konfliktusokban bővelkedő történetéből éppen egy olyan dokumentumra hívta fel a figyelmet, amelynek az elmúlt évtizedekben nyíltan a létéről sem lehetett tudomást venni, sem Magyarországon, sem Csehszlovákiában - a Kassai Kormányprogramra. Az 1945 utáni Csehszlovákiának egyik első szégyenfoltjára, amely az országban élő németek és magyarok kollektív bűnösségének megfogalmazásával megadta az alaphangot a kitelepítésekhez, üldözésekhez. Havel „mélységesen immorálisnak” nevezte ezt az eljárást mind elvi, mind pedig gyakorlati és politikai szempontból. Egyszermind fölvetette egy történészekből és más szakemberekből álló csehszlovákiai bizottság felállítását, amelynek feladata lenne a második világháború utáni, a Kassai Kormányprogramhoz hasonló dokumentumok tanulmányozása és javaslatok kidolgozása az elkövetett jogsérelmek orvoslására. Az elnök e helyütt név szerint a szlovákiai magyar kisebbségeket említette meg. A megnyitó résztvevői a Haveléhez hasonló érdeklődéssel hallgatták meg Miroslav Kusy, az Európai Kulturális Alap Csehszlovák Bizottsága elnökének szavait, aki a szimpózium céljairól szólt röviden.

Ami a kiadvány további részeit illeti, arról általánosan megállapítható, hogy a szerkesztő hangsúlyozottan a kelet-közép-európai kisebbségeket érintő előadások, referátumok beválogatására törekedett. Ebben nyilvánvalóan nemcsak a részt vevő tudósok többségének nemzetisége vezette, hanem a térség egyes részeinek mai etnikai változásai, mozgása is (például Jugoszlávia fölbomlása). A túlzott Közép-Európára figyelés tehát ez esetben megérthető, főként ha az előbbiekhöz hozzávesszük a konferencia helyszínét.

A könyv nyolc fejezetből áll: 1. Nacionalizmus és kisebbségek - Közép-Kelet-Európa; 2. Történelmi háttér: Közép-Európa etnikai struktúrája; 3. A nyelvhasználati és kulturális jogok védelme és megvalósításuk; 4. Az interetnikai konfliktusok okai és megoldásuk; 5. A nyelv és a kommunikáció problémája: kisebbség és többség kapcsolata szlovák-magyar viszonylatban; 6. Az identitás problémái és a nyelvhasználati jog megvalósítása; 7. Elfojtott

identitású kisebbségek: ruszinok, horvátok, zsidók, romák; 8. Konklúziók (beszámolók a munkacsoportok tevékenységéről, zárzó, résztvevők névsora). Néhány érdekes előadócím: „Az interetnikai konfliktusok eredete” (Vajda Mihály), „Nemzeti kisebbségek Közép-Európában-definíció és tipológia” (Kiss Gy. Csaba), „A nemzeti identitás változásai a történelmi fejlődésben” (Štefan Šutaj).

Hadd emeljem ki e sorból a Vajda Mihályét. A filozófus az Európa nyugati és keleti részein végbement nemzetté formálódás különbözőségeire hívta fel a figyelmet s taglalta e folyamat és az interetnikai konfliktusok összefüggéseit. Abból indult ki, hogy a széles körben elfogadott racionalista-funkcionális felfogás szerint a nemzet a modernitás terméke és sajátos politikai formáció. E felfogás hívei azt tartják, hogy a tradicionális elemek szerepe ugyan megkerülhetetlen a nemzetfejlődésben, a lényeg azonban a nem szerves, mesterséges jellegzetességben van: a nemzet és kísérőjelenségei, a nemzeti érzés és a nacionalizmus az abszolutista állam termékei. Amikor a nemzeti érzés, a nacionalizmus a modern demokratikus tömegmozgalmak ideológiájaként azokra alapozva megszületett, akkor egy terület minden olyan lakójára vonatkozott, aki ugyanazt a nyelvet beszélte, azaz a modern nemzetre vonatkozott és nem a hagyományos etnikai csoportokra. A nyugati nemzetek úgynevezett politikai nemzetek. Egy meghatározott nemzethez tartozni annyit jelent, mint meghatározott államhoz tartozni. Ennek pedig semmi, vagy legalábbis kevés köze van olyan tényezőkhöz, mint például a közös kulturális tradíciók. Vajda szerint az viszont már kérdéses, hogy Nyugat-Európára mennyire illik e séma. Véleménye az, hogy Európában tulajdonképpen nincs politikai nemzet. Tipikusan politikai nemzet az amerikai, az amerikaiaknak van *amerikai nemzeti érzésük*, és büszkék amerikai állampolgárságukra, jóllehet mély etnikai és kulturális különbözőségek vannak közöttük. Visszatérve a racionalista felfogásra: eszerint Nyugat-Európában a centralizált abszolutista állam előbb megszületett, mint a modern értelemben vett nemzet. Kelet-Közép-Európában viszont az etnikai csoportok modern nemzetté váltak, anélkül hogy nemzeti államukat létrehozták volna. Modern nemzet, nemzeti érzés, nacionalizmus - megvolt az állam létrejötte előtt. A nemzetek születése ebben a térségben a nagy francia forradalom eszméinek hatására ment végbe. Vajda felteszi a kérdést: Vajon mi az oka, hogy a francia forradalom csak e tekintetben volt sikeres Európának ezen a részén? Az alábbi következtetéseket vonja le:

1. A racionalista nemzetfelfogás a legkevésbé sem meggyőző. Azért nem, mert nem veszi figyelembe azt a fontos tényezőt, hogy az etnikai csoportok különböző hagyományainak nincsen racionalizáló „funkciójuk”. A racionalizmus nem tud mit kezdeni a tradíciókkal, ezért mellőzi őket. Egyik lényeges megállapítása ez Vajdának, amit azzal folytat, hogy Közép-Európában a nemzetek és az egymás mellett élő etnikai csoportok között mélyen gyökerező *idegenszerűség*; egymás nem ismerése fedezhető föl. Ez a jelenség persze máshol is - így Nyugaton is - megvan, csak hogy ott nem annyira végzetes. Ha valaki averziót érez mással szemben - írja a szerző -, nem mondhatjuk neki, hogy „Örült, hát nem tudja, hogy mindenki egyenlő?!” *A ráció többnyire nem hatásos az érzésekkel szemben.*

2. Ha meg akarunk birkózni a kelet-közép-európai nemzeti-etnikai feszültségek problémájával, akkor úgy kell kezelnünk őket, mint racionálisan megmagyarázhatatlan, tradicionálisan adott jelenségeket, és figyelembe kell vennünk, hogy az etnikai idegenszerűség mélyebben gyökerezik a kontinens keleti felén, mint a nyugatin.

3. Közép-Európa nemzeteinek kapcsolata az idők során mindig problémákkal teli volt, s végül az Osztrák-Magyar Monarchia fölbomlásához vezetett. A fölbomlás után azonban a feszültségek a különböző nemzetek között tovább nőttek, ahelyett hogy enyhültek volna. Így tehát -vonja le Vajda az utolsó következtetést - nem annyira az Osztrák-Magyar Monarchia léte, *hanem a megszűnése* az oka az interetnikai konfliktusok kiéleződésének Közép-Európában.

E viszonylag rövid, általában a problémákat fölvető előadások mellett elhangzottak nagy ívű, alaposan kidolgozottak is, olykor jócskán meghaladva a rendelkezésre álló időt: így például Gerhard Seewanné „A német nemzetiség Magyarországon”, adatokkal bőven illusztrálva. E sorban említhető: „Identitási problémák Közép-Európában a kommunizmusból a kapitalizmusba való átmenet idején” (Ralph Kinneer); „A kisebbségek kollektív jogai” (Miroslav Kusy); „A kisebbségek védelme és az önrendelkezés joga” (Manfred Nowak); „A kisebbségek kulturális jogai: elismerés és megvalósítás” (Collin H. Williams); „Kárpát-ruszinok: jelenlegi státusuk” (Paul R. Magocsi).

A kötet - amely 1000 példányban jelent meg - Alan Phillipsnek, a londoni székhelyű Minority Rights Group igazgatójának a szimpózium munkáját összegző beszédével zárul. A példányszám is jelzi, hogy elsősorban a szakmának szól.

Bán D. András